ILARIE CHENDI, CRITIC LITERAR

DE

I. LĂZĂRESCU

Spirit vioi, talentat și nu lipsit de gust literar, Ilarie Chendi este unul dintre cei mai valoroși critici români de la începutul secolului. Născut în deceniul al optulea al veacului trecut, după studii făcute la Sighișoara, Sibiu și Budapesta, Chendi trece în 1898 la București [1], unde desfășoară o bogată activitate publicistică, în periodicele : „Telegraful român", „Familia", „Tribuna poporului", „Convorbiri literare", „Curierul literar", „Sămănătorul", „Voința națională", „Viața literară și artistică", „Noua revistă română", „Cumpăna", „Țara noastră", „Libertatea" din Orăștie, „Luceafărul" ș.a. Ulterior, retipărește o bună parte din articolele și dările sale de seamă, în volumele : *Preludii* (1903), *Foiletoane* (1904), *Fragmente* (1905), *Impresii* (1908), *Portrete literare* (1911) și *Schițe de critică literară*. În colaborare cu Eugenia Carcalechi publică scrisorile lui Vasile Alecsandri. Bazată pe sensibilitate, plăcere și gust, critica impresionistă a lui Chendi exprimă interesante judecăți directe. Criticul trăiește vrăjmășii fecunde, urăște și love ște năpraznic. „Deci nu prieteni, adversari îți trebuie, de vrei să străbați. Prietenii, ce-ți dau ei în schimbul iubirii tale ? Și chiar cu iubirea lor tu ce-ai face" [2] ? Apreciază că iubirea este pentru sufletele slabe și că ceea ce dă sens vieții și îndemn, este numai ura vrăjmașului. În ce privește concepția sa, Chendi pleacă de la ideea antagonismului dintre sat și oraș, ca în poezia lui O. Goga. Este o concepție ce aparține ideologiei literaturii pe care a apărat-o. Iată cîteva pasaje caracteristice, din care ne putem da seama de concepția sa : „Un popor mic ca al nostru, la începutul dezvoltării sale, nu poate avea decît o literatură pornită din cea mai largă

[1] Cf. „Luceafărul", 1913, nr. 15—16, p. 487.
[2] Cf. Ilarie Chendi, *Impresii*, București, 1924, p. 58.

An. lingv. ist. lit., T. 20, p. 169—176, Iași, 1969.

BDD-A1541 © 1969 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:47 UTC)

conștiință de rasă"[3]. Sau : „orice poet trebuie să se încălzească la vatra strămoșească a literaturii populare"[4]. Vorbind apoi de poeți de proveniență rurală, Ilarie Chendi spunea că „pătura de jos este aceea care ne-a dat scriitori de seamă, singurii care duc pe umărul lor speranțele viitorului literaturii noastre"[5]. Cu asemenea concepție, criticul se dovedește un admirator al poeților ardeleni. Scrie aticole pline de căldură în ce privește poezia lui O. Goga, a cărui superioritate o susține în comparație cu Panait Cerna, preamărit de M. Dragomirescu. Este adevărat, că Panait Cerna, ca personalitate poetică, nu poate fi pus nici înainte și nici alături de Octavian Goga, deoarece poezia lui este cu mult superioară celor mai bune poezii ale lui Cerna. Prețuind literatura de inspirație rurală de la începutul secolului, Chendi reacționează violent și uneori prea nedrept împotriva modernismului, discreditînd multă vreme simbolismul, prin atacurile îndreptate împotriva lui Alexandru Macedonski și a discipolilor săi. Contra acestuia are un articol nedrept, dar scris cu talent, în care reușește să scoată în relief toate părțile slabe din poezia lui, fără să sesizeze însă și latura pozitivă a poeziei macedonskiene. A scris apoi numeroase articole contra unor poeți fără valoare, ca : Paraschivescu, Riria, Haralamb Lecca, Radu Rosetti, Petre Vulcan și alții. Aceasta poate și pentru motivul că Ilarie Chendi socotea rolul criticului, identic cu al unui supraveghetor al literaturii, a cărui datorie este „să-și îndrepte, îndeosebi, atenția asupra tuturor celor mici, pentru ca aceștia să nu coplesească, să nu compromită ce e mare și frumos"[6]. Din diferite motive, Ilarie Chendi a intrat în conflict cu N. Iorga. De unde la început îi adresează cele mai frumoase cuvinte, mai tîrziu îl atacă pătimaș, ca și pe M. Dragomirescu. Prețuit în vremea sa, Chendi era temut din cauza vervei și a caracterului său polemic. Cu toate că la „Sămănătorul" capătă oarecare reputație, Chendi își dă seama că-i lipsește autoritatea necesară unui conducător de revistă. Și, de aceea, cînd la sfîrșitul anului 1903 se observă o scădere a producțiilor sămănătoriste și se simte nevoia unui program și a unui conducător cu autoritate, Ilarie Chendi face apel la colaborarea lui N. Iorga, care, în curînd, devine îndrumătorul revistei și marele animator al mișcării naționale ce avea să caracterizeze mișcarea sămănătoristă. Pe la 1903, Chendi prețuiește foarte mult pe N. Iorga, despre care scrie, caracterizîndu-l : „Luptător semeț, cugetător drept și adînc, simțire aleasă și muncitor uriaș, acest scriitor clădește zi cu zi adevărul istoric și dezminte minciuna"[7]. Aceste cuvinte sînt caracteristice pentru felul cum era privit N. Iorga încă de pe atunci. În mișcarea literară dintre 1902—1910, Chendi a manifestat o atitudine de vioaie combativitate, luptînd con-

[3] Cf. „Luceafărul", 1913, nr. 15—16, p. 484.
[4] Cf. Ilarie Chendi, *Preludii*, București, 1903, p. 59.
[5] Cf. Ilarie Chendi, *Foiletoane*, București, 1925, p. 107.
[6] Cf. *Ibid.*, p. 4.
[7] Cf. *Ibid.*, p. 83.

BDD-A1541 © 1969 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:47 UTC)

secvent împotriva tuturor celor care depășeau limitele bunului simț. Ca și criticul german Kurt Walter Goldschmidt, în lucrarea *Zur Kritik der Moderne* (p. 117—118), criticul român consideră critica o forță explozivă și curățitoare [8]. Din lectura volumelor sale, putem desprinde lesne atmosfera literară de la sfîrșitul secolului trecut și de la începutul veacului nostru. Foiletoanele sale critice s-au dovedit hotărîtoare pentru soarta scriitorilor fără valoare. Critica sa e savuroasă, deoarece e pamfletară, polemică, acută. Incisive, obiecțiile lui Chendi conțin totdeauna un sîmbure de adevăr. În general vorbind, atitudinea criticului este aceea a unui om independent, care urăște exagerările și disprețuiește frazeologia umflată și declamatorie. Nimeni n-a mînuit mai complet ca dînsul ironia. Supuși analizei critice, sub condeiul lui Chendi, poeții mărunți ajung adevărați eroi de schițe umoristice. Arta și literatura, afirmă Ilarie Chendi, „au preț numai atunci cînd, pornind din viață, deșteaptă viața" [9]. Parafrazînd un capitol din cartea lui Adolf Bartels, *Kritiker und Kritikaster*, Ilarie Chendi declară că a critica este o datorie. El susține că răspunderea criticului este mare, pentru că trebuie să dovedească că a înțeles opera poetului și să arate totodată și motivele pentru care „îi place" sau „nu-i place" opera discutată. Demonstrează apoi că, cu cît literatura ia o dezvoltare mai mare, cu atît și rolul criticului este mai important și datoriile lui mai multiple. După Ilarie Chendi, criticul trebuie să intervie cu opiniile sale în următoarele cazuri : ori de cîte ori un poet adevărat publică o lucrare slabă, ori de cîte ori un poet fără valoare produce o operă de epigon, cînd se publică o lucrare cu tendințe vădit subiective, sau atunci cînd se uzează de mijloacele artei, nu pentru a înfățișa stări reale din viață, ci pentru a produce efecte. A fost apoi adversarul neînduplecat al așa-zișilor artiști-negustori și al diletanților grandomani. Chendi supranumește artiști negustori pe acei scriitori dramatici, care, dispunînd de oarecare calități tehnice, teorizează scena cu scrisul lor. Dintre aceștia citează pe Haralamb Lecca și pe Leonescu-Duțu. Din aceeași categorie de dramaturgi, M. Eminescu, care trăise în preajma teatrului, cita și el nume astăzi cu totul uitate, ca : Dimitrescu, Halepliu, Mavrodol, Șt. Mihăileanu și Carada [10]. Ilarie Chendi compara literatura cu pămîntul, care, cultivat în grabă, nu produce decît o parte din tezaurul de roade ce poartă în sînul său [11]. În sfîrșit, pentru ca bunele însușiri ale scriitorilor harnici să se înmulțească, criticul le recomandă să săvîrșească munca cu sistem [12]. Precizează de asemenea că, ceea ce dă unei literaturi un caracter primăvăratic este forța, relieful, înțelegerea pentru poezia vieții. Era vremea cînd noul director al „Convorbirilor literare" vorbea de primăvara

[8] Cf. Ilarie Chendi, *Schițe de critică literară*, București, 1924, p. 13.
[9] Cf. Ilarie Chendi, *Impresii*, București, 1924, p. 13.
[10] Cf. G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, II, București, 1936, p. 111.
[11] Cf. Ilarie Chendi, *Impresii*, București, 1924, p. 7.
[12] Cf. *Ibid.*, p. 8.

BDD-A1541 © 1969 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:47 UTC)

literară. Ilarie Chendi găsește că primăvara literară este în frămîntările zilnice, în dibuirile după un ideal în viață, și nu „în versurile dulci cu miros de micșunele" [13]. De aceea, el cere artei și literaturii „să fie comunicative, să deie senzația vieții" [14], susținînd că în tot ce ne emoționează, ne mișcă și ne îndeamnă la viață nu e nimic imoral. „Ce-mi tot dați cu arta morală ? Nu recunoaștem decît bine și rău, frumos și urît, util și primejdios" [15]. Chendi știa foarte bine că opera literară este o chestiune de meșteșug și că nicăieri nu este nevoie de mai multă muncă și disciplină ca în atelierul artistului [16]. Excelînd prin puterea de pătrundere a spiritului său de analiză, Chendi te face să-i urmărești raționamentul, delectîndu-te cu ironia lui fără pereche. Reamintind titlurile unor volumașe de versuri : *Cartea de aur, Flori de argint, Cîntece de bronz, Pe strune de aramă, Trîmbiți de alamă, Opale și rubine,* pe care le comentează cu participare și vibrație, inițial, Ilarie Chendi simulează îngăduința, pentru a evidenția iresponsabilitatea caracteristică acestor poeți, construindu-și raționamentul în felul următor : „Sînt poeți și nu trebuie să-i osîndim. Fantezia e crudă cu unii, îi torturează și le pornește gîndul spre mărire deșartă. E rege poetul și el nu-și poate închipui decît purpură în juru-i, decît fast și strălucire". Dar, fiindcă Ilarie Chendi, crede în artă cu pasiune, nu poate rămîne indiferent și de aceea adaugă : „Se minte poetul, se amăgește singur, cînd vrea să ne facă să-l credem. Ei, rege, da, dar rege de carnaval, cu chivără de hîrtie în cap și în ea cu falșe rubine... Rostul actorilor e însă pe scenă, nu printre poeți!" [17]. Însăși imaginile folosite aici de critic, originale și foarte nimerite procedează din ironie. În consecință, Chendi își sfătuiește prietenii poeți să rupă toga teatrală de pe ei și să arunce masca ridiculă de regi, pentru ca fiecare dintre dînșii să caute și să găsească trofeele în lumea noastră reală. Posibilitatea realizării adevăratei poezii, criticul o vedea în muncă și nu în „șoaptele cerești", pentru că, „numai prin muncă, spune el, te apropii de natură, de adevăr [18]. Adept fanatic al muncii disciplinate și neîntrerupte, Chendi știa că subiectele literare nu se coboară din cer pe aripile fanteziei și că ele trebuie să fie scoase dintr-o minte îmbogățită, din largul vieții [19]. Luptător cu groază de dogmă și obiectivitate, criticul susține „că legile sînt moartea poeziei" [20]. De aceea, cere scriitorilor să rămîie ei înșiși. Adversar hotărît al spiritului de imitare, Chendi face elogiul libertății artistului. Admițînd că orice critică este o ciocnire între personalitatea

[13] Cf. *Ibid.*, p. 12.
[14] Cf. *Ibid.*, p. 13
[15] Cf. *Ibid.*, p. 15.
[16] Cf. *Ibid.*, p. 27.
[17] Cf. *Ibid.*, p. 30 și 31.
[18] Cf. *Ibid.*, p. 34.
[19] Cf. *Ibid.*, p. 42.
[20] Cf. *Ibid.*, p. 71.

BDD-A1541 © 1969 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:47 UTC)

artistului și a criticului, Ilarie Chendi precizează că din această ciocnire ia naștere negația ca fenomen al procesului firesc de cugetare critică. Arată apoi că numai spiritul de negare distruge legendele și redă adevărul [21]. În sfîrșit, deși recunoaște, după Kurt Walter Goldschmidt, că în mod direct criticul nu creează, după cum nu creează nici istoricul, pentru că și unul și altul, cîntăresc și sistematizează valori date și că adevărații producători, aceia care creează din fantezia lor sînt numai artiștii și poeții, Chendi se dovedește, în continuarea expunerii sale, precursorul unei idei critice moderne, de mare actualitate, relevîndu-se astfel ca un spirit deschis sugestiilor lumii moderne. Căci, spune el, „dacă criticii nu sînt de-a dreptul producători (creatori) pozitivi, pentru că operează cu elemente cunoscute, nu se poate totuși tăgădui, că, în munca lor, ei se diferențiază treptat în cugetare și simțire, ajungînd să creeze adeseori o operă trainică de cea mai aspră realitate, în sensul că dintr-un poet de-a doua mînă, ca și dintr-un geniu, ei reușesc să ne dea pamflete și monografii, ale căror subiecte trăiesc și ale căror forme se închiagă artistic. O idee lansată de artist, ei o dezvoltă și-i dau atîta strălucire, încît adeseori talente necitite și de mult dispărute, nu mai trăiesc în opinia publică prin scrisul lor, decît prin icoana făcută de critici. Așa că se poate cu dinadinsul vorbi de o margine, în care criticul încetează a mai fi negativ și trece de-a dreptul în rîndul scriitorilor productivi (creatori)..." [22]. Ca și istoria, critica literară, nu tratează decît despre stabilirea adevărului. Chendi însă, face distincție între adevărul obiectiv și cel subiectiv, arătînd că totdeauna criticul ține să fie personal, în aprecierile lui, pînă în cele mai mici detalii. El vrea cu tot dinadinsul ca în orice pagină și rînd să se găsească măcar o fibră din nervii lui, viață din viața lui. Aceasta, spune Chendi, pentru că „e firesc să te arăți lumii în lumina ta adevărată, cu ceea ce poți și ceea ce ești, fără mască și fără afectări" [23]. Criticul admite violența de stil atunci cînd e folosită în serviciul unei cauze bune, considerînd-o unica modalitate cu ajutorul căreia se poate face cunoscut adevărul în mod sugestiv [24]. S-a ocupat apoi, în mod special de problema „simplicității", demonstrînd că a fi simplu în artă și literatură, înseamnă a fi concis, a scrie sau crea așa fel, încît fiecare cuvînt să-și aibă rostul și noțiunea sa [25]. În ce privește *gustul* în literatură, Chendi afirmă că acesta este tiranul de puterea căruia se sfarmă teoriile cele mai complicate, învățătura cea mai îmbîcsită. Însușire cu care te naști, o moștenești și pe care poți să o cultivi și să o dezvolți, gustul nu se poate învăța din cărți, pentru că el nu atîrnă de voință și de cunoștințe [26].

[21] Cf. Ilarie Chendi, *Schițe de critică literară*, București, 1924, p. 3—4.
[22] Cf. *Ibid.*, p. 4—5.
[23] Cf. *Ibid.*, p. 10.
[24] Cf. *Ibid.*, p. 11—12.
[25] Cf. *Ibid.* p. 12.
[26] Cf. *Ibid.*, p. 14.

BDD-A1541 © 1969 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:47 UTC)

Călăuzit de asemenea idei, Ilarie Chendi se dovedește reprezentatul unei critici mai mult literare și psihologice, fără pretenții filozofice și științifice. Deși impresionistă, critica aceasta, sprijinită pe o intuiție sigură, l-a ajutat să înțeleagă și să judece drept operele literare și scriitorii studiați. S-a ocupat astfel de: M. Eminescu, I. Creangă, V. Alecsandri, G. Coșbuc, B. Delavrancea, M. Sadoveanu, Const. Mille, N. Gane, Maria Cunțanu, Maria Cioban, Iuliu Săvescu, Ștefan Petică, Șt. O. Iosif, Ion Gorun, Octavian Goga, Cincinat Pavelescu, Duiliu Zamfirescu, Constanța Hodoș, Simion Florea Marian și alții.

A venit după critica estetică a lui Titu Maiorescu și după cea sociologică-socialistă a lui C. Dobrogeanu-Gherea. Artist impresionist în critica literară, Chendi afirmă că „ nu există o critică științifică, nici măcar ca știință aplicată, ci pur și simplu *opinii*, ce se impun de cîte ori se pronunță de oameni care posedă calitățile de critic înăscut: talent, cinste și cultură literară" [27]. Subiective, judecățile sale de valoare se dovedesc a fi în majoritatea cazurilor drepte. Samson Bodnărescu „n-a fost un talent original, ci mai mult reproductiv, n-a fost o personalitate artistică, ci un bărbat cu multă bunăvoință și însuflețire pentru progresul limbii și literaturii" [28]. Teodor Șerbănescu „nu este nici de cum un geniu, cum l-au caracterizat d-nii Ollănescu și Djuvara, ci un harnic și jovial versificator al iubirii" [29]. Creangă „nu e un simplu copist de povești ca Grimm, nici falsificator al spiritului poporului ca un Pop-Reteganul, ci rămîne în același timp și artist în toată puterea cuvîntului, poet fără a inventa, fără a adăuga de la sine decît simțul cald și meșteșugul limbii armonioase" [30]. Maria Cunțanu, eleva lui Coșbuc, „nu imitează direct și nu plagiază ideile poetului baladelor și idilelor, cum au făcut cei din școala lui Eminescu. Ea are o simțire proprie, o gîndire originală și este desigur o personalitate artistică" [31]. A salutat cu căldură apariția revistei „Luceafărul". A subliniat apoi meritele revistelor mai vechi, „Familia" lui Iosif Vulcan și „Convorbiri literare", arătînd și scăderile lor, existența forțată a acestor reviste, de care, de la o vreme, talentele tinere și iubitoare de viață nu se mai apropiau. L-au preocupat, de asemenea, traducerile în limba română din opera lui Cervantes, *Don Quijote de la Mancha*, ocupîndu-se astfel de traducerile lui Eliade, Șt. Vîrgolici, „Biblioteca pentru toți" și I. L. Singur sau în colaborare cu alții, Ilarie Chendi publică ediții din operele lui V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, C. Negruzzi și Al. Odobescu, însoțindu-le de prețioase comentarii. Traduce din Ibsen și Sudermann. Printr-un efort continuu culege, studiază și judecă, materialul „literar" din presa cotidiană,

[27] Cf. Ilarie Chendi, *Foileoane*, București, 1925, p. 7.
[28] Cf. Ilarie Chendi, *Preludii*, București, 1903, p. 67.
[29] Cf. *Ibid.*, p. 69 și 72.
[30] Cf. *Ibid.*, p. 59—60
[31] Cf. *Ibid.*, p. 95.

BDD-A1541 © 1969 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:47 UTC)

spre a descoperi și distruge tot ceea ce consideră neoriginal și dăunător publicului cititor. Urmărind cu îndărătnicie liniile inferioare ale scrisului românesc, Ilarie Chendi a adus reale servicii literaturii.

Personalitate complexă și contradictorie, Chendi s-a impus prin autoritatea individualității, inteligenței și a clarității expunerilor sale, a severității și seriozității. A iubit actualitatea și a studiat cu pasiune trecutul, pentru a înțelege cît mai complet prezentul. Din paginile volumelor sale oricine și oricînd va putea desprinde atmosfera unei epoci literera. În ciuda animozităților trecute, N. Iorga recunoaște: „acest mare maestru al foiletonului critic, a avut un rol pe care nimenea altul nu l-ar fi putut îndeplini".

Negativismul criticii sale îl apropie de critica lui Titu Maiorescu. Psihologicește însă, a fost mai aproape de modernii Eugen Lovinescu și Pompiliu Constantinescu.

Stilist cu fantezie vioaie, polemist mușcător, energic și necruțător, Ilarie Chendi se dovedește un critic remarcabil și un îndrumător dezinteresat al literaturii române de la începutul secolului nostru.

ILARIE CHENDI, CRITIQUE LITTÉRAIRE

RÉSUMÉ

Critique transylvain, doué de verve et de sarcasme mordant, Ilarie Chendi a déployé dans le mouvement littéraire roumain une riche activité de publiciste, dans les revues „Telegraful român" (Le Télégraphe roumain), „Familia" (La Famille), „Tribuna poporului" (La Tribune du peuple), „Convorbiri literare" (Entretiens littéraires), „Curierul literar" (Le Courrier littéraire), „Semănătorul" (Le Semeur), „Voința națională" (La Volonté nationale), „Viața literară și artistică" (La Vie littéraire et artistique), „Noua revistă română" (La nouvelle revue roumaine), „Cumpăna" (La Balance), „Țara noastră" (Notre pays), „Luceafărul" (Hypérion) etc. Sous les pseudonymes *Cronicar, Gh. Dumbravă, Fidelio et Il. Ch.*, il a publié bon nombre de chroniques, de recensions et notes et de comptes-rendus. La plupart de ces articles et chroniques, dispersés dans les revues et les journaux déjà mentionnés, ont été recueillis dans les volumes *Preludii* (Préludes, 1903), *Foiletoane* (Feuilletons, 1904), *Fragmente*, (Fragments, 1905), *Impresii* (Impressions, 1908) et *Schițe de critică literară* (Esquisses de critique littéraire, 1924). Critique impressionniste, Chendi a manifesté un intérêt particulier pour la littérature paysanne cultivée par la revue „Sămănătorul" et s'est dressé violemment et parfois injustement contre le modernisme, en détracteur tenace du symbolisme, par les attaques dirigées contre Alexandru Macedonski et ses disciples. Partisan convaincu de la critique explosive et violemment

BDD-A1541 © 1969 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:47 UTC)

sélective, Chendi a montré cependant que l'on peut parler d'une certaine limite dans ces attributions du critique ; une fois cette limite dépassée, le critique cesse d'être négatif et passe directement dans les rangs des écrivains „productifs", donc créateurs. Ainsi, il a prouvé qu'une idée lancée par l'artiste peut être reprise par les critiques, capables de lui donner un tel éclat, que souvent des talents oubliés et depuis longtemps passés dans l'ombre ne vivent plus dans l'opinion publique par leurs oeuvres, mais bien par l'image qu'en ont laissée les critiques.

Styliste de vivante fantaisie, souvent spirituelle, polémiste caustique, énergique et impitoyable, Chendi s'est avéré un critique honnête et un guide désintéressé de la littérature roumaine du début de notre siècle.

BDD-A1541 © 1969 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:54:47 UTC)